

ДВА ДОКУМЕНТА ОД 1904 Г. СО ПОДАТОЦИ ЗА ЃОРЧЕ ПЕТРОВ

Неуспехот што македонскиот народ и неговата Тајна македоно-одринска револуционерна организација го преживеа во Илинденското востание, предизвика неверојатно големи потреси не само во редовите на основните маси, што го поднесоа на своите плешки целиот товар од востанието, туку уште повеќе и во редовите на самите идеолози и творци на Организацијата. Промени се чувствуваа и во ставовите на соседните влади спрема Македонија.

Почнатите дискусии по востанието на потесни и пошироки состаноци и конгреси внатре и надвор од Македонија, особено во Бугарија каде голем дел од раководните кадри беше нашол засолниште; острите спорови и со страст застапуваните и бранетите мислења по идејните и тактичките основи на Организацијата; честите патувања на разни делегации во соседните земји и Европа за барање помошти и сл. зборуваат за настанатата криза и острата диференцијација во редовите на Организацијата. Во груби црти, а понекаде и во извесни детали, познати се некои од становиштата и настаните од ова време,^{*)} но главно целата оваа ситуација на превривање по Илинденското востание сè уште не нашла посебен монографски третман. Се разбира дека основната причина за тоа е немањето сигурен архивски материјал.

Потресите и превривањата во Организацијата и нејзините редови со голем интерес ги следеле дипломатите на соседните влади, како би можеле да проникнат што подлабоко во суштината на споровите за да си определат такви ставови и држење од кои би имале нивните влади најголема полза за своите одамна зацртани планови. Овде даваме два документа од хартиите на српскиот дипломатски претставник во Софија Јован М. Јовановиќ — Пижон. Еден од документите е, веројатно, концепт за готвење извештај

^{*)} Види поопширно во мојата статија „Документи за положбата во Македонија и во Организацијата во првата половина од 1904 г. Гласник на Институтот за национална историја. Год. V, бр. 2, стр. 245—277.

и го опфаќа периодот од 22 јули — 30 август 1904 година, додека другиот е вистински извештај пратен од Софија под пов. бр. 330 од 30. VIII 1904 година до министерот на надворешните работи на кралството Србија.

И од двата документа се гледа дека нивниот автор располагал со прилична организирана извештајна служба, дека голем дел од податоците се точни, а на места каде што не е сигурен ставал прашалници. Се разбира дека овде ги даваме само со мали коментари, бидејќи нивното проверување претполага детално запознавање и споредба со други такви, со кои за денес не располагаме. Во секој случај во нив се содржат богати податоци, а некои од нив и досега непознати.

Иако на прв поглед големо место во овие документи му е одделено на Борис Сарафов, тогашен близок човек на српската влада и на дипломатскиот претставник во Софија, сепак и податоците за Горче Петров се од крупно значење за неговото движење по враќањето од Македонија во Софија.

Првиот документ напишан е на обична 1/4 хартија со мастило и хронолошки ги регистрира настаните, додека вториот ја има потполно званичната форма на службен извештај. Овде ги давам и двата во превод на македонски јазик:

1.

22. VII (1901 — б. м.)

Внатрешната организација донесла решение да создаде во Швајцарија свој комитет — како (нејасен збор — б.м.). Груев понуден за претставник во Женева, или во Белград, или во Софија.¹⁾ Одбил, не сакал да замине од Македонија, додека не се заврши револуцијата. Не е неверојатно Организацијата да покрене свој лист.

Џончев заминал, не се знае каде. Сите се готват: џончевистите, сарафистите и татарчевистите.²⁾

Никола Мандарџиев, по потекло Македонец, отишол кај министерот Петков и барал служба како бивш судски пристав, но министерот му рекол дека не може да биде примен, дека дошло време да се покажат Македонците на дело. Со Турција мора да се раскинува и на Македонците на помош (да се појде — б.м.). Герџиков преминал во Битолскиот вилает.³⁾

26. VII

¹⁾ Внатрешната организација не донесла решение за создавање на свој Комитет во Женева. Спрема битолскиот австриски конзул А. Крал, тоа бил план на Борис Сарафов и В. Чакаларов, кој не бил примен во Македонија. Види кај Д. Зографски, Извештаи од 1903—1904 на австриските претставници во Македонија. Скопје 1955, стр. 169 и 213.

²⁾ Верно е дека сите групации во македонската емиграција во Бугарија се готвеле да патуваат. Спореди со статијата на М. Грашев, „Македонски работи“. Сп. „Македонија“, год. I, бр. 10, стр. 16—17.

³⁾ Горѓи Герџиковиќ, родум од Гевгелиско, офицер во српската армија и учесник во Илинденското востание во Пиринска Македонија. По убедување еден од ретките автономисти во Србија. Во ова бил пратен во Битолско со

Четникот Бабата, сарафист, се вратил ранет од Кумановската област, бидејќи четата му е разбиена. Тој им се заканува на Србите, бидејќи вели дека тие ја издале неговата чета.⁴⁾

Сарафов и понатаму готви луѓе и ги праќа во Македонија.

Сарафов рекол дека ќе стане овде во Софија конгресот, за да се сменат Татарчев и Матов, бидејќи не се енергични и дека веќе за тоа има извештаи од внатрешноста (на Македонија — б.м.).

Д-р Владов, делегат на Цончев, заминал во Солун и Битола во пропаганда против Внатрешната организација и против српската пропаганда.

Полковникот Јанков се готви за Србија да ги види македонските работи.

27. VII

Во „Реформи“ статија против Внатрешната организација и против нејзината пропаганда.

30. VII

Лозанчев пристигнал преку Албанија и Црна Гора (?) во Бугарија. Белат дека е болен.⁵⁾ Изгледа, дека дошол да ги помири Сарафова и Татарчева.

Охридските држеле збор за создавање еден фонд за охридските училишта (едните биле да ги издржуваат училиштата Бугарите, а другите да останат сепаратни, а да ги издржуваат самите охридани).

Лозанчев дошол преку Кустендил? со мисија од Груева. По тој повод ќе има собрание во домот на д-р Татарчев.

8. VIII

Лозанчев е болен, но се собираат кај него.

Војводата Нејков од сарафовскиот комитет стигнал во Битола со 7 луѓе.

Васил Атанасов се готви со 12 души да премине во околицата на Велес.

Војводата Јанаки се вратил од Паланечката каза, а луѓето му се расту- рени насекаде по Бугарија.

8 VIII

На 7. август имало собрание во куќата на д-р Татарчев, каде што присуствувале: генералот Цончев, полковникот Јанков и Николов, полковникот Кусев итн. Се решавало како да се дојде до помирување помеѓу Внатрешната и Надворешната организација. Уште не се утврдило, а на една комисија ѝ е наредено да изработи програма за помирување. Сарафов не сакал да

цел да ги помири спротивностите помеѓу Ѓорѓи Сугарев и српскиот војвода Мицко.

⁴⁾ Атанас Бабата, не четник а кратовски војвода. Неговата чета ги спроведувала четите на Славејко Арсов и Стојан Донски преку турската граница, но при Горно Гуѓанци четите биле откриени од Турците и загинале двата војводи со 20 четници. Види кај Хр. Силјанов „Освободителни борби на Македонија“, Том II, стр. 309, кој тврди дека ова предавство било од страна на српски шпијуни подоцна на кажани со смрт.

⁵⁾ Точно е и според кажувањето на самиот А. Лозанчев во неговите спомени дека преку Албанија и Црна Гора, каде бил дипломатски бугарски агент Д. Ризов, овој му дал пасош и со него дошол во Бугарија. Вистински бил болен.

присуствува. Веста за тоа дека Сарафов примил некои пари не се потврдува.⁶⁾
9. VIII

К. Бабата и К. Бугаријата заминале во Македонија, во Паланечкиот реон. Некаков Спас Грдев, член на „смртната дружина“ преминал во Врање за да ги исполнува пресудите на Комитетот над српските учители и Србите.
14. VIII

Д. Петков мисли дека нема да биде ништо од востанието. Ги викал водачите и ги заплашувал да седат мирни, инаку ќе ги протера во внатрешноста.

Македонија нема пари — па нема ни востание. Австријанците работат, тоа го знае Хилми паша и скоро ќе изнесе факти пред светот. Од реформите нема ништо.

16. VIII

Сарафов: Австријанците направиле предлог да се крене востание во Македонија, но тој одбил, раскажува за некој Шуманов⁷⁾ потпомогнат од страна на австрискиот конзул Пара се обидел да создаде еден крушовски одбор, а властите не го гонеле иако бил познат како револуционер. Немало среќавање помеѓу Татарчев, Лозанчев, Матов и Џончев. Лозанчев болен и компромитиран. Нема да биде востанието ни оваа ни другата година, ако не им појде понадобро на Русите во Македонија.

20. VIII

Од Македонија пристигнал Ѓорче Петров како пратеник на задграничниот организам на Организацијата. Дал да го интервјуираат.⁸⁾

Исто така дошол од Деде Агач и Т. Николов.

21 VIII

Во „Дневник“ интервју со Ѓорче Петров.⁹⁾ Состојбата лоша. Од реформите ништо, духот внатре е уште и понатаму многу добар. Турците малку подобри, сакаат да стапат во споразум со револуционерите.

Весникот „Ден“, статии за Македонија и за реформите.

„Св. Слово“¹⁰⁾ кажува дека Ѓорче Петров дошол да го смени др Татарчев и Матов, зашто правеле злоупотреби со името и со полномошното на Внатрешната организација.

25. VIII

⁶⁾ Веста дека Сарафов примил пари од српската влада е точна и со документи од архивите потврдена. Заради примањето на тие пари бил осуден на општиот Рилски конгрес 1905 г. условно на смрт.

⁷⁾ Шуманов бил приврженик на Борис Сарафов. Sprema Хр. Силјанов, ц.д. т. II, стр. 311, Шуманов и П. Бајчев настојувале да го преземат Кумановскиот реон.

⁸⁾ Навистина Ѓорче Петров дал доста изјави на новинарите. Покрај доленаведените весници објавил и М. Грашев, „Интервју съ Ѓорче Петровъ“ во сп. „Македонска зора“. Год. I, бр. 1, стр. 8—13.

⁹⁾ Ги немаме овие весници за да ги провериме наводите во нив кои се доста интересни, особено вестите дека божем Турците сакале да стапат во споразум со револуционерите.

¹⁰⁾ „Свободно слово“, орган на Либералната партија под редакција на Филип Ганчев.

Уште немало среќавање помеѓу Ѓорче Петров и Татарчев, Матов и Цончев. Ќе стане подоцна и ќе се решава прашањето за нивната смена. Можно е (Ѓорче — б.м.) да ги отстрани Татарчев и Матов.

30. VIII

Сарафов мисли дека внатре ќе се свикаат конгресите по вилаетите и дека тој евентуално ќе оди во Скопскиот реон на конгрес, каде што ќе се решава за реорганизацијата на Внатрешната организација и ќе се определат тајни претставници за Србија, Бугарија и евентуално за Швајцарија. Разбрал дека е големо незадоволството против многу членови на Внатрешната организација. Мисли да отцепи сè од Матов и Татарчев.

30. VIII

Татарчев ненадејно отпатувал во странство. Се мисли да се направи ултиматум кај бугарскиот кнез, бугарската влада за да го помогне македонското дело, инаку ќе се премести Организацијата некаде во странство.

Домот во којшто д-р Татарчев и Матов ги примале луѓето Македонци е затворен, прекратена е секаква помош на Македонците.

Д-р Татарчев и Матов одлучно се противни на претставителство во Србија.

Неколку товари со динамит пренесени се во Кустендил преку некојси Прличев.¹¹⁾

Владата го именувала Спространова¹²⁾ за директор на Женската гимназија во Битола и му дала добра плата (?).

2.

Дипломатска агенција
во Бугарија

Во Софија, 30. август 1904 г.
Пов. бр. 330

Господине Министре,

Пред две недели стаса од Македонија, а преку востаничките канали, еден од видните членови на Главниот одбор на Внатрешната македонска револуционерна организација, Ѓорче Петров,¹³⁾ откако престојувал во Македонија околу две години.¹⁴⁾ Овој човек стасал ваму со полномошното на Дамјан Груев, Пере Тошев и нивните другари, за да може во нивно име да преговара со останатите другари и со револуционерните групи.¹⁵⁾ Него-

¹¹⁾ Кирил Прличев, син на поетот Глигор Прличев, член на ЦК на ТМОРО.

¹²⁾ Ефтим Спространов од Охрид, член на „Младата македонска книжевна дружина“ во Софија и соработник со статии пишувани на македонски јазик во списанието „Лоза“.

¹³⁾ Според еден друг извештај на српскиот застапник во Бугарија пратен до министерството на надворешни работи во Белград под бр. 322 од 21.VIII. 1904 г. Ѓорче Петров стасал во Софија на 20. август ст. стил, односно на 6. септември 1904 г. н. стил и другиот ден закажал состанок со д-р Татарчев и Христо Матов.

¹⁴⁾ Ѓорче Петров останал токму една година во Македонија, а не две.

¹⁵⁾ Би било од големо значење ова тврдење кога би било точно и, воопшто, сето што понатаму подетално ќе се припишува на Ѓорчевата мисија.

вите преговори би биле околу тоа да се постигне еднаш слога помеѓу претставниците на Надворешната и Внатрешната организација и да се отстранат оние расправи на членовите на двете Организации, кои ѝ штетат на револуционерната работа. Вamu се оправдува отворено доаѓањето на Ѓорче Петров. Но, всушност, овој човек дошол vamu да ги собере сите револуционери и да се посветува со нив за следново: 1. Кој треба да ги претставува македонските револуционери пред Европа; 2. Да побара сметка за досегашната работа на д-р Татарчев и Матов, сегашни званични претставници на Внатрешната македонска револуционерна организација, со која тие во Македонија наполно не задоволите; 3. Како да се раздвижи македонското револуционерно дело. Истивот Ѓорче Петров само со своите најблиски пријатели зборувал и за тоа уште дека Дамјан Груев, којшто после Гоце Делчев имал меѓу револуционерите најголем авторитет, се уморил и дека треба да му се бара заменик¹⁶⁾, дека треба да се освети Внатрешната организација во сама Македонија, ако се мисли да се продолжува и довршува започнатата работа. Според него, народниот дух во Битолскиот и во Солунскиот вилает е уште многу жив. Покрај сета своја лоша состојба во овие два вилаета, населението бара и со жед исчекува повторно востание, ќе го поткрепи од сè срце и се готви за него.

Петров се среќавал повеќе пати со Борис Сарафов и имал со него подолги советувања. Резултатите од овие советувања, како и од оние со другите кои му припаѓаат на таборот на генералот Цончев и на Внатрешната организација, ќе доведат скоро до повеќе конференции за чиешто решенија ќе разбереме по десетина дена.

Сегашните работи на Ѓорче Петров, Б. Сарафов, д-р Татарчев и Матов, на генералот Цончев зборуваат јасно: дека меѓу револуционерите и главатарите владее неслога; дека Македонците ја загубиле верата во сегашните свои водачи; дека Бугарија не дава средства за издржување на македонското револуционерно движење; дека меѓу Македонците и таму (во Македонија — б.м.) и овде (сред македонската емиграција во Бугарија — б.м.) има незадоволство против Бугарија и дека, скоро треба да се исчекуваат крупни промени во личностите и во работата на „ослободителното дело“. Не треба да се изненадува ако Б. Сарафов повторно излезе на видело заради својата неизменета, непомирлива политика спрема Турците. Во последно време овој човек разви јака агитација за своите планови и штом се вратат неговите пратеници од Битолскиот, Косовскиот и Солунскиот вилает овие планови ќе почнат да се изведуваат. Тие планови се такви што ни на денешнава, па и на другите бугарски влади нема да им се свидат. Базата на тие планови е посебноста меѓу бугарските и македонските интереси. Не е неверојатно таа база да се прошири и да биде примена од многу Македонци, овде, а особено во Македонија, каде што незадоволството, заради неуспехот од минатата година, расте. Еден овдешен весник, иако нема никакви врски со

¹⁶⁾ Во еден извештај на италијанскиот посланик во Софија од 15. IX. 1904 г. до министерот Титони се говори исто така за доаѓањето на Ѓорче Петров во Софија, за појавеното незадоволство од работата на Матов и Татарчев и потребата да се смени Д. Груев поради неговата премореност. Види за ова кај St. Antoljak, *Miscellaneous Croatica et Macedonica*. Годишен зборник на Филоз. факултет, т. 14, стр. 100.

Б. Сарафов, почнал од скоро време да ја подзафаќа оваа сепаратистичка идеја, а слушам дека со големо незадоволство заради тоа го пречекале Бугарите и оние Македонци на кои им се во срцето бугарските интереси.

Повелете, Господине Министре, да ја примите и во оваа прилика увереноста за мојата најдлабока почит

Јов. М. Јовановиќ

(Одзади на документот)

Министерство на надворешните работи

П. П. № 3562

Примено на 11. IX 1904 г.

Прочитал: Пашиќ

К. Ред 28 — 1904